

Institut
d'Estudis
Catalans

Secció de Filosofia i Ciències Socials

Nois/es i joves de parelles mixtes a Catalunya: entre l'elecció i la constricció identitària

Data de la comunicació: 29/09/2016

© Anna Ortiz Guitart, Dan Rodríguez García i Miguel Solana Solana

© 2016, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

www.iec.cat

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de *Creative Commons*. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

Nois/es i joves de parelles mixtes a Catalunya: entre l'elecció i la constricció identitària

Secció de Filosofia i Ciències Socials, Institut d'Estudis Catalans

Barcelona, 29 de setembre de 2016

Investigadors: Anna Ortiz Guitart i Miguel Solana (Dept. de Geografia, UAB), Dan Rodríguez García (Dept. d'Antropologia, UAB)

Som fruit de diversos llevats i, per tant, una bona llesca del país pertany a una biologia i a una cultura de mestissatge

Jaume VICENS VIVES, *Notícia de Catalunya*, 1954, p. 23

Qui s'enamora de qui? Qui forma parella amb qui? Qui es casa finalment amb qui? És un tema d'interès universal. Encara més si aquesta formació de parella comporta el creuament de determinades fronteres, ja siguin racials, ètniques, culturals, religioses, de gènere o de classe. I és que l'aparellament no només reflecteix una presa de decisió individual, sinó que a la vegada ens informa sobre l'estructura i dinàmica d'una societat, i quines són les divisions socials i les relacions entre els diferents grups que la componen. En la literatura, per exemple, ha donat lloc a múltiples obres literàries com *Romeu i Julieta*, o en època més moderna les obres de Jane Austen com *Orgull i prejudici*, per citar alguns casos que formen part de l'imaginari popular.

La formació d'aquestes unions mixtes ha estat objecte de gran atenció per part dels estudis sobre la migració. Els primers estudis clàssics (Resnik 1933, Gordon 1964, Alba & Kessler 1979) i d'altres més recents (Coleman 1994) sobre el procés d'integració als Estats Units conceben la formació d'una unió mixta com un indicador clau, l'última fase del procés d'integració social dels immigrants i minories ètniques en la societat majoritària. Des d'aquesta perspectiva, la formació d'una unió mixta ens indicaria que les minories han passat a assentar-se en la societat de residència, experimenten més interacció i expansió de xarxes personals/socials, arriben a assolir una plena inserció en el mercat laboral de destinació —especialment important pel que fa als processos de rebuig i discriminació— i esdevenen la prova de l'erosió definitiva dels prejudicis culturals i els

estigmes negatius que acompanyaven la seva arribada. Tanmateix, altres estudis, la majoria força més contemporanis (Marcson 1950, Safi 2008, Song 2009 i 2010; Rodríguez-García 2006, 2012 i 2015), han començat a argumentar que la relació entre *unió mixta* i *integració social* té un caràcter multidireccional i segmentat. La realitat social és molt més complexa, i cal parar especial atenció al context institucional i històric en què s'han produït els processos migratoris.

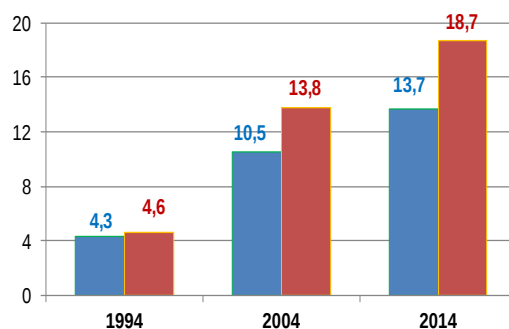
A continuació indiquem alguns resultats que hem obtingut a partir de dos projectes de recerca finançats per l'Institut d'Estudis Catalans i portats a terme entre els anys 2014 i 2015: *Identitat i dinàmiques d'interculturalitat de joves en famílies bi-nacionals a Catalunya: un aspecte clau per a la cohesió* i *Nois/es i joves de parelles bi-nacionals a Catalunya: entre l'elecció i la constricció identitària*. Aquests projectes formen part de la línia de recerca que sobre immigració i mixticitat desenvolupa l'INMIX (Grup de Recerca sobre Immigració, Mixticitat i Cohesió Social), un grup de recerca consolidat SGR i interdisciplinari format per investigadors de diferents disciplines de les ciències socials que es dedica a l'estudi de la immigració, les relacions interculturals i la integració social, amb particular interès en els processos de mixticitat sociocultural. Com es pot llegir en el nom del grup, fem referència a un neologisme, *mixticitat*, i no a *mestissatge*, que és el concepte més usual en el llenguatge comú. El concepte de *mixticitat* prové de l'anglès *mixedness* i del francès *mixité* i la seva voluntat és no només superar la vinculació amb el procés colonial que està implícit en el concepte de mestissatge, sinó que ajuda a ampliar els sentits que pot adoptar el terme, ja que la seva vinculació no només s'estableix en termes ètnics/racials sinó que pot tenir una àmplia pluralitat de sentits com són per exemple la nacionalitat, la religió i la classe social, però sempre que el factor sigui rellevant socialment. I per aquest motiu la rellevància de l'estudi de les unions mixtes dependrà en gran mesura del context, com pot ser el cas de la formació d'una parella de descendents d'afroamericans i europeus als Estats Units, catòlics i protestants a Irlanda o jueus i no-jueus a Israel.

Els objectius de l'estudi sobre joves fills/es de parelles mixtes a Catalunya van ser estudiar l'estructura familiar i la dinàmica interna de les relacions intergeneracionals; la quotidianitat de la mixticitat, és a dir, com es viu la multiplicitat d'orígens, costums, idiomes, etcètera en el dia a dia; les pautes de sociabilitat i les xarxes socials i familiars; el rol del capital cultural, econòmic i social en els processos d'adaptació i integració; les

diferències de gènere, classe i origen en els processos d'integració; les estratègies utilitzades per a la gestió de la diferència cultural i la discriminació en context de mixticitat i, especialment, el sentiment de pertinença i els processos de construcció de la identitat. Aquest últim aspecte és el que va ser tractat més profundament en el seminari realitzat el 29 de setembre de 2016 a la Secció de Ciències Socials de l'IEC i que conforma la base sobre la qual s'estructura aquesta nota de presentació de resultats. Les preguntes que formaven la investigació sobre la identitat s'estructuraven en tres grans apartats. En primer lloc, com s'identifiquen els fills/es de parelles mixtes i, en especial, si la seva identificació es vincula cap la societat de destinació, la societat d'origen del pare/mare immigrant o una barreja de totes dues identitats. En segon lloc, en quina mesura el fenotip, la filiació religiosa i l'experiència de discriminació limiten l'autonomia identitària; és a dir, la possibilitat de crear una identitat pròpia i que no sigui qüestionada socialment. I en tercer lloc, l'interrogant fonamental de fons és si el fet de tenir un pare/mare nadiu i un altre immigrant condueix a una major integració sociocultural que en els casos amb ambdós pares immigrants.

Abans de passar a mostrar alguns dels resultats que hem obtingut, volem indicar només dues dades per donar compte de l'expansió d'aquest fenomen en la Catalunya actual. Per una part, l'augment molt significatiu de les unions mixtes —en aquest cas només comptem aquelles formalitzades en matrimoni— que s'han produït a Espanya i Catalunya entre cònjuges de diferents nacionalitats (taula 1). No entrem aquí a discutir sobre la «validesa» de les dades fruit dels biaixos i problemes que comporta treballar amb el moviment natural de la població (MNP). El que ens interessa remarcar és la tendència evolutiva i el fet que el nombre d'aquests matrimonis s'ha multiplicat per quatre en el conjunt de Catalunya. Per l'altra, l'augment del nombre d'unions/matrimonis mixtos va acompanyat així mateix d'un augment de la descendència, com es pot observar en la taula 2.

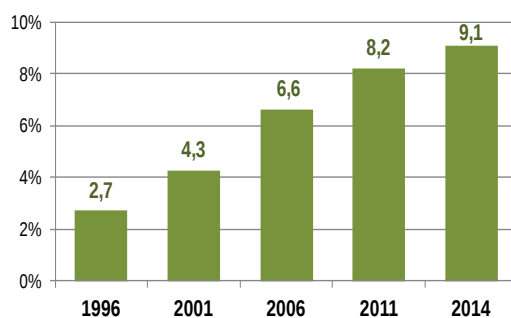
TAULA 1. Evolució del percentatge de matrimonis mixts per nacionalitat* dels cònjuges (estranger/a i espanyol/a). Espanya (en blau) i Catalunya (en vermell)

Font: Elaboració pròpia a partir dels corresponents fitxers de microdades del MNP.

*Nota: La variable *nacionalitat* subregistra les unions mixtes per origen (naixement).

TAULA 2. Evolució del percentatge de naixements de fills de matrimonis mixts segons la nacionalitat dels progenitors (estranger/a i espanyol/a). Espanya

Font: Elaboració pròpia a partir dels corresponents fitxers de microdades del MNP.

Metodologia

El plantejament metodològic va passar per l'ús de diverses tècniques com és l'anàlisi documental, l'anàlisi de les principals fonts d'informació sociodemogràfica (moviment natural de la població, padró municipal de població i cens 2011), però de manera destacada per l'ús de mètodes qualitatius com van ser els grups focals, el treball de camp etnogràfic amb observació no participativa i, especialment, les entrevistes semiestructurades individuals.

El nombre total de nois/es entrevistats (individual o en grup) en el curs d'aquesta recerca va ser de quaranta-cinc, un volum força considerable per a una aproximació qualitativa, i més tenint en compte la gran dificultat d'accés a aquesta població, pel seu perfil tan

particular (joves i mixtes). Tots ells eren fills de parelles mixtes heterosexuales. Es va definir la parella mixta a partir de la variable del lloc de naixement i no de la nacionalitat. Per tant, es van entrevistar també fills/es amb pare i mare de nacionalitat espanyola, sempre que un dels dos hagués nascut fora d'Espanya. El nombre d'entrevistes individuals va ser de vint-i-tres, a les quals s'han de sumar dues entrevistes en grup a filles de parelles mixtes (en aquest cas, sis noies) i la realització de dues grups focals a fills/es de parelles endògames, que es va establir com a grup control. La forma de contacte amb aquests joves es va diversificar al màxim per evitar els problemes de biaix que presenta la tècnica de «bola de neu». En tots els casos s'informava prèviament els entrevistats o els pares (en cas que fossin menors d'edat) de les característiques de l'entrevista i se'ls lliurava una carta de consentiment en què els investigadors indicaven l'objectiu del projecte i asseguraven l'adequada confidencialitat de la informació recollida. Aquesta carta devia ser signada (pels pares en cas de menors d'edat) per poder fer l'entrevista.

Com a característiques bàsiques de les persones entrevistades, cal indicar que van ser setze nois i vint-i-nou noies —en el cas de les entrevistes individuals, la relació va ser de set nois i setze noies. L'edat va estar compresa entre els catorze i els trenta anys i la procedència dels pares i mares mostra una marcada diversitat pel que fa als seus països d'origen: el Marroc, República Dominicana, el Senegal, la Xina, el Pakistan, Moçambic, Colòmbia, Martinica, Ruanda, Taiwan, l'Índia, Kènia, el Brasil, els Estats Units, Suïssa, Itàlia, la Gran Bretanya i França. El perfil socioprofessional i d'estudis dels pares i mares mostra que aquests pertanyen de manera majoritària a segments de classe mitjana i mitjana-alta, i amb predomini d'estudis secundaris i universitaris. Encara que un dels objectius metodològics era diversificar territorialment la mostra, les dificultats per a trobar casos fora de les ciutats més poblades de l'àrea metropolitana de Barcelona van provocar una concentració d'entrevistes en aquest àmbit geogràfic. Les entrevistes es van transcriure en la seva totalitat i es van codificar fent servir el *software* d'anàlisi qualitatiu Atlas.Ti, a partir de la construcció d'un llibre que comprenia cent quaranta-vuit codis agrupats en les temàtiques següents: trajectòria migratòria, transnacionalitat, relació amb els pares, situació econòmica de les llars i condicions de vida, xarxa social i sociabilitat, relació de parella, vida quotidiana, activitats d'oci i temps lliure, educació, llengua, creences, identitat, discriminació i satisfacció vital. Cada entrevista s'acompanyava d'un

informe en què es detallava el desenvolupament de l'entrevista i el procés de codificació de la informació d'aquesta.

Algunes indicacions sobre els processos identitaris del descendents de parelles mixtes a Catalunya

Els resultats obtinguts en el nostre estudi mostren que els descendents de parelles mixtes desenvolupen formes culturals i identitats mixtes/múltiples, i generen processos positius d'entesa intercultural i una reducció de les barreres socioculturals (Back 1996, Vertovec 2007). Tot això acompanyat del desenvolupament d'un capital sociocultural distintiu i transformador (per exemple, xarxes, idiomes, etc.). Ara bé, certs marcadors com poden ser el fenotip/color de pell, l'idioma/accent o la indumentària en grups «minoritzats» o «desprestigiats» condicionen i constreixen els processos identitaris, en particular en contextos adversos com pot ser la precarietat socioeconòmica. Això pot portar a la formació d'identitats «dissonants» i «reactives», en les quals l'autoidentificació com «català», «espanyol» o «mixt» no coincideix amb la identitat imposada socialment com «estranger», «negre» o «musulmà», és a dir, «no d'aquí» (Simon & Tiberj 2012, Song & Aspinall 2012, Rumbaut 2005). Aquest fet limita el sentit de pertinença i d'inclusió social. En canvi, en individus mixtes de grups «no visibles» o «prestigiats» la relació entre identitats assignades i escollides és menys dissonant i el factor «mixt» resulta llavors més simbòlic, mal·leable, estratègic i avantatjós.

És el que aquesta noia de vint-i-set anys, amb pare nascut a Espanya i mare nascuda a Colòmbia, comenta al voltant d'un marcador com el fenotip:

Bueno, pues que tengo la carita, y se me ve que soy de fuera (...) Hay mucha diferencia entre mi hermana y yo; mi hermana es muy blanquita, a ella no se le nota, tiene unos rasguitos, pero...

Un altre marcador molt significatiu en la societat europea és el religiós, i concretament la pertinença a l'Islam. Ser musulmà o tenir pare/mare musulmà (en particular d'origen magribí, el que se sol conceptualitzar com «el moro») es viu de manera conflictiva, pel rebuig d'una part de la societat catalana/occidental cap l'Islam i la consegüent creació d'una situació generalitzada d'islamofòbia. Aquesta islamofòbia passa per una

equivalència reduccionista que identifica els països musulmans amb la pobresa i el terrorisme i que alimenta les actituds de rebuig social cap als fills de parelles mixtes interreligioses «visibles» (en particular procedents del Marroc i el Pakistan).

Jo em sento catalana, perquè em sento independentista. Espanyola no. Del Marroc tampoc, perquè com passo poc temps allà i com que tampoc hem treballat la cultura dins a casa ... Sí, *val*, sóc de pare immigrant i mare catalana, però tampoc no he crescut pensant així...! [A l'escola] la gent m'ha anat forçant a fer-me sentir de fora, a dir-me que jo sóc del Marroc; a mi em deien: «Mora que no sé què...», i jo em considero catalana.

[Noia de divuit anys, pare nascut al Marroc i mare nascuda a Espanya.]

Ara bé, com hem comentat més amunt, un cas ben diferent és el del prestigi i l'acceptació per part dels grups no visibles o minoritzats, per als quals la mixticitat apareix com un avantatge:

Cap problema. És que el francès és considerada una llengua de prestigi i si hi ha un africà del nord o un sud-americà no té aquesta consideració (...) Em vull sentir dels dos. El que m'agrada de tenir dos pares amb dues nacionalitats és que no ets ni completament un ni completament l'altre, però al mateix temps ets plenament un i plenament l'altre. No tens cap problema, ets dels dos. No tens ni limitacions ni restriccions, tens la mateixa condició i estàs valorat igual als dos països.

[Noi de quinze anys, pare nascut a Espanya i mare nascuda a França.]

És que clar, la meva mare és immigrant igual que una marroquina, però com que és anglesa, és una immigrant «guai».

[Noi de vint-i-dos anys, pare nascut a Espanya i mare nascuda a Anglaterra.]

Però, com hem comentat també, la mixticitat es pot llegir des d'una lectura positiva per part dels grups minoritzats, que reivindiquen i s'enorgulleixen de la multiplicitat d'orígens que conformen la seva identitat:

Yo estoy muy contenta y muy orgullosa de las dos mitades que tengo. Me encanta España, no me daba cuenta hasta que me fui de aquí, y me encanta Colombia. Es que adoro las dos partes. No me siento ni más española, ni más colombiana... Creo que lo que agradezco de ellos, de mis padres, que les ha gustado viajar, es el sentimiento del mundo, de que el mundo es grande, y de que hay muchas posibilidades, hay muchas personas, no sé. Igual te da una visión de la vida distinta, ves otras realidades... Ser hijo de pareja mixta sí que tiene sus cosas buenas.

[Noia de vint-i-set anys, pare nascut a Espanya i mare nascuda a Colòmbia.]

A mí me gusta que me lo digan. Pues te sientes que eres diferente, no hay nadie como tú. Soy la única de la clase que tengo sangre china y sé hablar chino, ¡pues... está bien!

[Noia de disset anys, pare nascut a la Xina i mare nascuda a Espanya.]

I, per últim, no hem d'oblidar que els joves fills d'immigrants, tant siguin descendents de parelles mixtes com de parelles endogàmiques, s'autoidentifiquen abans de res com a adolescents o joves. En el seu procés d'identificació té un paper clau l'edat i la generació, és a dir, el fet de «ser jove» i la «cultura juvenil» com a fet identificador vital (Feixa 2008). Així, aspectes com l'esport, l'oci o la sexualitat ocupen un lloc principal en les seves vides i són essencials en la construcció de les seves identifications, de la mateixa manera que succeeix amb els fills de pares autòctons.

P: Dirías soy un chico de... y mis padres son... ¿Cómo te identificas?

R: Soy un chico joven.

P: ¿Escuchas música de Guinea Bissau?

R: No. Escucho rap de América.

[Noi de disset anys, pare nascut a Guinea Bissau i mare nascuda a Espanya.]

Algunes reflexions finals sobre migració i integració a Catalunya

La *mixticitat* a Catalunya no és un fenomen nou (Rodríguez-García i Miguel-Luken 2015). La barreja o *mixticitat* a casa nostra, producte de les unions entre nadius i forasters (francesos, aragonesos, murcians, andalusos, etc.), ha tingut sempre com a resultat la integració. Com deia Jaume Vicens Vives en les línies que obren aquest escrit, «Som fruit de diversos llevats i, per tant, una bona llesca del país pertany a una biologia i a una cultura de mestissatge». Això no ha privat que, en certs moments i per part de certs pensadors i corrents ideològics, s'hagi problematitzat la «barreja». En aquest sentit, són ben explícites les reflexions que Josep A. Vandellós va realitzar a *La immigració a Catalunya* l'any 1935:

Té molta importància per al futur de Catalunya poder conèixer el resultat d'aquesta barreja [referint-se a la població procedent d'Almeria] (...) Des del punt de vista econòmic, tenim un deute respecte als immigrants, perquè llur vinguda ens permet continuar el progrés industrial, i, a més, a un cost inferior al que hauríem de gaudir per pujar a un nombre semblant de catalans (...) Fóra per a nosaltres ben satisfactori que, en plena decadència i forçats a acudir a l'aportació de sang

forastera, la barreja ens portés, en un terme relativament curt, una reviviscència de la nostra ètnia (...) Ens satisfaria, però, molt més que els catalans volguessin tenir més fills; perquè la idea de la substitució del nostre poble per un altre de nou, més o menys assimilat per la nostra cultura, desvetlla moltes aprensions.

Més endavant, a la dècada dels anys 1950-1970 tornarà amb força la idea del *xarnego*. Aquest és un terme provinent del gascó *charnegò*, que es va utilitzar per a referir-se als fills mestissos «forasters o no adaptats» de francesos i catalans durant la immigració francesa dels segles XVI-XVII, i que es va utilitzar després per a referir-se despectivament precisament als immigrants d'altres regions d'Espanya arribats a Catalunya entre aquelles dècades del segle XX, i també als fills d'unions mixtes d'immigrants amb nadius, quan es considerava que no estaven assimilats a la cultura, i sobretot a l'idioma local. Francesc Candel va titular un capítol del seu llibre *Els altres catalans* com «El xarnego» i exposa la reflexió següent: «Si acceptem el seu sentit de 'mestís' haurem descobert que no cal fer massa escarafalls a l'entorn d'això de xarnego, perquè tots els catalans, però poc que s'enfilin pel seu arbre genealògic, ho són». A meitat del segle XX, per tant, els discursos van canviar de torn per acollir la idea de «barreja» en sentit positiu i com a element clau, per exemple, del nacionalisme democristià que representa Jordi Pujol. Amb la transició democràtica ja consolidada, la noció de *xarnego* va caure en desús, fins a convertir-se gairebé en una bandera de normalització social i de progrés.

Els discursos entorn de la mixticitat a Catalunya, doncs, han anat canviant, des de l'avversió a la barreja fins a la seva apologia. Però què passa actualment al carrer? Quines són les actituds envers la mixticitat producte de la darrera onada d'immigració estrangera? Els «altres catalans» de Candel han esdevingut catalans de ple dret: Francesc Candel, que arribà al Senat; José Montilla, que esdevingué president de la Generalitat, o Najat El Hachmi, catalana nascuda al Marroc i que va guanyar el Premi de les Lletres Catalanes Ramon Llull, il·lustren aquesta capacitat d'atracció i inclusió de Catalunya de què parlava Candel... Actualment, per tant, la idea del «mestissatge» o la barreja és part fonamental del nou paradigma en gestió immigració i diversitat: la interculturalitat.

I, certament, els resultats de la recerca no són alarmants. No s'ha detectat conformació d'identitats reactives o de situacions greus de discriminació entre els joves entrevistats. Ara bé, algunes troballes, tanmateix, sí que ens alerten de l'existència de dinàmiques de

discriminació i exclusió basades en trets culturals i/o fenotípics que remet a la diferència entre «els d'aquí» i «els d'allà», «nosaltres» i «els altres». L'estigmatització, la dissonància identitària i, en general, la discriminació social vers la mixticitat pot condicionar el sentiment de pertinença i els processos d'integració i mobilitat social de molts ciutadans i posar en risc el nostre model d'integració i pertinença: aquella idea que és català qui viu a Catalunya i s'hi identifica. I no hem d'anar molt lluny per veure com determinades societats, en el cas francès per exemple, estan tenint molts problemes amb aquestes dinàmiques. Aquests processos d'inclusió/exclusió estan relegant una part de la població a una subclasse de manera permanent, i impedeixen el seu sentit de pertinença al país on viuen i/o han nascut. Podríem dir que el nostre cas no és comparable. La nostra història, idiosincràsia, etc. no ens portarà pels camins perversos de la divisió socioètnica, la resposta identitària reactiva, etc., però el cert és que no en som immunes; particularment, en un context socioeconòmic advers, on coincideixen l'augment dels sentiments socials antiimmigració i contra la diversitat, el racisme i la xenofòbia, i la retallada d'inversió en matèria d'integració social i de lluita contra la discriminació i l'exclusió.

Hem passat dels «altres catalans» de Francesc Candel (fruit de les migracions interiors del segle XX) als «nous altres catalans» (fruit de les darreres arribades massives de població des d'altres països), i hem d'assegurar-nos que la maquinària d'integració continuï. I fer del «ser català» una categoria inclusiva de diversitats i barreges.

Fem nostra la desiderata de Candel, que el 1963 deia: «Aquests altres catalans, ben polits ja exteriorment, alletats com hem dit abans pel país, es veuran cridats a una curiosa tasca: la singularització de la novíssima Catalunya. I Catalunya, a desgrat dels uns i dels altres o potser per això mateix, s'haurà salvat un cop més». I el 2002 deia: «Aquí, a Catalunya, vam saber encarrilar i agermanar aquella immigració que anomenem 'els altres catalans' o 'los otros catalanes'. Molta gent creu, creiem —altres no—, que amb la immigració actual, una immigració 'nova' que ja fa trenta anys que s'acosta a casa nostra, podria passar el mateix. El temps ho dirà».

En aquest sentit, ens sembla important fer notar el valor aplicat dels resultats d'aquest tipus de recerca, fent activitats de transferència (difusió, debats, seminaris, etc.) a l'àmbit civicoassociatiu i a l'àmbit educatiu, per tal d'incrementar l'impacte social de la recerca.

En aquest sentit, pensem en iniciatives que fomentin la sensibilització i la lluita contra la discriminació etnicocultural, i la promoció de l'autonomia identitària, és a dir, del dret de desenvolupar un sentiment de pertinença des de la diversitat, la multiplicitat i la mixticitat, ja que això no només no és incompatible amb l'assoliment de la cohesió social, sinó que n'és un requisit (Lévi-Strauss). De fet, només això té sentit des de la nostra experiència de país. Només llavors podríem dir parafrasejant Candel: «I Catalunya s'haurà salvat un cop més».

Bibliografia citada

- ALBA, R.; KESSLER, R. (1979). «Patterns of Interethnic Marriage Among Catholic Americans». *Social Forces*, 57, p. 1124-1140.
- BACK, L. (1996). *New Ethnicities and Urban Culture*. Londres: UCL Press.
- CANDEL, F. (1963). *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- COLEMAN, D. A. (1994). «Trends in fertility and intermarriage among immigrant populations in Western Europe as measures of integration». *Journal of Biosocial Science*, 26, p. 107-136.
- FEIXA, C. (2008). «Nuevos espacios de negociación intercultural». A: VV. AA. *La política de lo diverso: ¿producción, reconocimiento o apropiación de lo cultural*. Barcelona: Fundació CIDOB, p. 204-216.
- GORDON, M. (1964). *Assimilation in American Life*. Nova York: Oxford University Press.
- MARCSOON, S. (1950). «A theory of intermarriage and assimilation». *Social Forces*, 29 (1), p. 75-78.
- RESNIK, R. B. (1933). «Some sociological aspects of intermarriage of Jew and non-Jew». *Social Forces*, 12 (1), p. 94-102.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2006). «Mixed Marriages and Transnational Families in the Intercultural Context: A Case Study of African-Spanish Couples in Catalonia, Spain». *Journal of Ethnic and Migration Studies* 32 (3), p. 403-433.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D. (2012). «Considérations théorico-méthodologiques autour de la mixité». *Enfances, Familles, Générations*, 17, p. 41-58.
- RODRÍGUEZ GARCÍA, D., LUBBERS, M., SOLANA, M., MIGUEL LUKE, V. DE (2015). «Contesting the Nexus Between Intermarriage and Integration: Findings from a